THE METROPOLITAN MARK EUGENICUS AND HIS MAJOR ROLE AT THE FERRARA-FLORENCE SYNOD

Ionuț HENS
PhD Candidate, Babeș-Bolyai University of Cluj-Napoca

Abstract : Through this study we want to make the portrait of bishop Mark Eugenicus of Ephesus in the fifteenth century. We want to achieve this aspect by appealing to certain historical sources, which we consider essential in defining the personality of Bishop Marcus Eugenicus of Ephesus.
Among the important events that marked this century is the Council of Ferrara-Florence (1438-1439) which generated a fierce and open cultural and theological discussion. If we have mentioned this historical event, we must not exclude the role of a personality who largely influenced the outcome and results of this council.
The purpose of the article is to highlight and paint the personality of this bishop. Why it is important to present the biographical landmarks of his life. One answer lies in the fact that, going through life with bishop Mark, we will better understand the signs of his time and certain decisions that were taken at that time. How much does this mean ?! It means a lot, because if through the eyes of a man we can describe the major events of his life, it means that this man was indeed a personality in history. The bishop Mark Eugenic of Ephesus also identifies with this aspect. We consider that bishop Mark is one of the personalities of history that is no longer insisted on and is not presented in accordance with the role he played in history. Therefore, in this academic event we want to bring to the forefront of our concerns the face of the personality of bishopMark Eugenic of Ephesus. This study is important for contemporary theological research, because it gives us the gist of a personality that the church had.

Keywords : council, Ferrara-Florence, Marcus Eugenicus of Ephesus, dialogue, personality

În rândul personalităţilor controversate ale istoriei se numără şi mitropolitul Efesului, Marcu Eugenicul, unul dintre cei mai aprigi combatanţi în timpul încercării de refacere a unităţii creştine în cadrul conciliului de la Ferrara-Florenţa (1438-1439).

Contestat cu vehemenţă de către catolici, dar declarat sfânt de Biserica greacă, chipul lui a stat, de-a lungul veacurilor, uneori pe primul plan al dezbaterilor, alteori într-o uitare aproape desăvârşită. Iată, însă, că n contextul strădaniilor ecumeniste de astăzi personalitatea acestuia revine în actualitate, impunându-se a fi luată în seamă şi, pe cât posibil, evaluată la justa sa valoare, sine ira et studio. Este ceea ce vom încerca să facem în paginile care urmează.

1. Prima perioadă a vieţii mitropolitului Marcu Eugenicul al Efesului

Secolul al XV-lea a fost unul dintre cele mai zbuciumate secole pe care le-a trăit Ortodoxia. Este secolul în care Imperiul bizantin, nemaiputând să se împotrivească colosului turcesc, încerca să realizeze alianţe cu Apusul pentru ca prin acestea să poată primi ajutoare de întărire. şi nu de puţine ori, în acea perioadă, problema unirii Bisericilor a fost terenul pe care se duceau aceste tratative, ea fiind propunerea pe care împăraţii o făceau mereu spre a putea obţine ajutorul de care avea atâta nevoie.

Situaţia critică a Imperiului l-a determinat şi pe împăratul Ioan al VIII-lea Paleologul (1425-1448) să meargă la Florenţa pentru a încheia o astfel de unire, chiar cu riscul sacrificării Credinţei celei drepte. Deşi Imperiul nu mai constituia o putere politică, el reprezenta în schimb, o mare forţă culturală. În asemenea condiţii se accentua tot mai puternic curentul naţionalismului bizantin, care nu dorea să facă nici un compromis. În contradicţie cu aceştia exista şi curentul latinist care dorea înţelegerea cu Roma. Din această deosebire de vederi vor rezulta cele mai mari neplăceri pentru Bizanţ, neplăceri care l-au dus până la prăbuşire.

În rândul antilatiniştilor se înscrie şi mitropolitul Efesului, Marcu Eugenicul (1391 - 1444), cel mai de seamă dintre ierarhii participanţi la lucrările conciliului florentin. Născut în anul 1391 sau 1392 la Constantinopol, Marcu Eugenicul a primit numele de botez Manuil. Se trăgea dintr-o înstărită familie de trapezuntini[1]. Tatăl său, diaconul George Eugenicul îndeplinea, pe lângă diferite alte funcţii în cadrul Patriarhiei Ecumenice, şi pe aceea de sachelar la Sfânta Sofia[2] şi de dascăl al şcolii patriarhale. Împreună cu fratele său Ioan, Manuil a urmat cursurile şcolii primare sub supravegherea tatălui său[3] care, pe atunci, era şi directorul şcolii.

La vârsta de 13 ani, deci către anul 1405, Manuil a rămas orfan[4]. Şi-a continuat studiile de retorică, având ca dascăl pe vestitul Ioan Chortasmenos, iar la filosofie pe nu mai puţin cunoscutul platonist George Ghemistos, supranumit şi Plethon. De asemenea, a primit şi învăţătura dată de Makarios Makres[5], desăvârşindu-şi astfel pregătirea. Tuturor acestora le va datora formaţia sa culturală deosebită şi universul larg al problemelor pe care le cunoştea.

Tânăr dotat cu o inteligenţă sclipitoare, după câţiva ani Manuil devenit el însuşi dascăl, deschizând o şcoală şi strângând în jurul său numeroşi învăţăcei. Între aceştia amintim mai ales pe Theodor Agallianos şi pe Gheorghe Scholarios, amândoi lăsând un nume mare în istorie. Faptul că au fost amândoi ucenicii aceluiaşi dascăl este dovedit de ei înşişi, Teodor printr-o apologie, iar Scholarios printr-o scrisoare către vechiul său dascăl, scrisă în 1441. În acea vreme Manuil purta titlul de *rhetor,* având sarcina de a explica Sfintele Scripturi în biserica patriarhală.

Talentul său deosebit a făcut să fie remarcat şi bine cunoscut. Astfel, în 1416, la moartea patriarhului Eutimie al Constantinopo-lului (1410 – 1416), Manuil este acela care scrie un canon spre lauda ierharhului adormit. În acest canon, Manuil se numeşte pe sine „*notarios ton rhetoron*".

Cariera de dascăl nu a practicat-o însă prea mult deoarece, după doi ani, în 1418, pe când împlinea 26 de ani, Manuil şi-a descoperit o nouă vocaţie, aceea de monah. Sub îndemnul acesteia, şi-a părăsit funcţiile şi şi-a abandonat titlurile pentru a merge în insula Antigona, aşezată la intrarea în golful Nicomidiei. Aici şi-a schimbat numele din

[1] Silvio Giuseppe MERCATI, „Eugenico Giovani*"*, în *Enciclopedia Italiana*, XIV, Roma, 1949, p. 561.
[2] Silvio Giuseppe MERCATI, „Eugenico Giovani*... "*, p. 565.
[3] Louis PETIT, „Marc Eugenicos", în *Dictionnaire de Théologie Catholique*, IX, 2, Paris, 1927, col. 1968.
[4] Louis PETIT, „Marc Eugenicos", în *Dictionnaire de Théologie Catholique*, IX, 2, Paris, 1927, col. 1969.
[5] Hans Georg BECK, *Kirche und Theologische Literatur im Byzantinischen Reich*, München, 1959, p. 755.

Manuil în Marcu devenind monah, trăind timp de doi ani sub îndrumarea unui oarecare călugăr Simeon[6].

Dar turcii făceau tot mai dese incursiuni în acele părţi, fapt pentru care atât Marcu, cât şi „dascălul" său Simeon socotiră că este mai nimerit să părăsească insula lor pentru a-şi căuta un adăpost în capitală. Astfel, s-au îndreptat împreună către Constantinopol şi s-au stabilit la mănăstirea Sfântului Gheorghe de Mangane, mănăstire construită de împăratul Constantin al IX-lea Monomahul (1042-1055), în jurul anului 1050, între peninsula Seraiului şi Gül-Hané, în împrejurimile de la Diermen Kapou şi de la Demir Kapou[7].

În timpul acestei retrageri Marcu a compus multe dintre lucrările sale. Unele dintre acestea sunt doar răspunsuri la întrebări puse de împăratul Ioan al VIII-lea Paleologul (1425-1448)[8], ceea ce ne face să tragem concluzia că Marcu se bucura de o stimă deosebită la curtea împăratului. De aici, de la mănăstire, Marcu participa intens la controversele şi evenimentele care aveau loc în capitala Imperiului, precum şi la întrunirile privitoare la convorbirile dintre Roma, Constantinopol şi Basel, care au dus apoi la convocarea sinodului de la Ferrara-Florenţa (1438 - 1439).

În timpul convorbirilor privitoare la acest sinod s-a întâmplat să moară bătrânul arhiepiscop Ioasaf al Efesului (1407). Bucurându-se de multă consideraţie la curte, în cursul aceluiaşi an, 1437, Marcu Eugenicul a fost rânduit ca succesor al arhiereului decedat, fără însă să plece din Constantinopol. Avea atunci 46 de ani, o cultură vastă, fiind un teolog profund şi cu o experienţă monahală bogată. Din acest an activitatea arhiepiscopului Marcu primeşte o aureolă deosebită. La 27 noiembrie 1437 el s-a îmbarcat împreună cu ceilalţi greci care plecau, în frunte cu patriarhul Iosif al II-lea (1416-1439) spre Ferrara, pentru discuţii care urmăreau unirea bisericilor. Marcu, desemnat ca participant de către patriarhul Alexandriei şi al Ierusalimului[9], va reprezenta însă la acest conciliu Patriarhia Antiohiei[10].

2. Episcop şi participant la Ferrara-Florenţa

Ajunşi la Ferrara, bizantinii au avut prima întrevedere cu papa Eugeniu al IV-lea (1431-1447) la 8 martie 1438, conciliul deschizându-se abia după o lună, la 9 aprilie 1438. Însă numărul latinilor fiind mic, până la venirea unui număr mai mare sinodali de la Basel (1431-1449) s-a propus să se delibereze în particular asupra deosebirilor dintre biserici. Punctele propuse de latini erau: 1. Purcederea Sfântului Duh; 2. Întrebuinţarea pâinii nedospite (azimei) la Euharistie; 3. Purgatoriul şi 4. Primatul Papei în Biserică[11].

Primele discuţii care au avut loc s-au ţinut, neoficial, despre *Purgatoriu*. Aceasta deoarece Marcu Eugenicul răspunse cardinalului Cezarini că asupra primului articol,

---

[6] Louis PETIT, „Marc Eugenicos", în *Dictionnaire de Théologie Catholique*, IX, 2, Paris, 1927, col. 1969.
[7] [7] Hans Georg BECK, *Kirche und Theologische Literatur im Byzantinischen Reich...*, p. 215.
[8] Ion DONOIU, *Impărații Bizanțului și monedele lor*, Editura Museion, București, 1993, p. 123-124.
[9] V. LAURENT, *Les "Memoires" du grand ecclésiarque de l'Eglise de Constantinople, Silvestre Syropoulos sur le Concile de Florence 1438 - 1439*, Paris, 1971, p. 52.
[10] Milan ŞESAN, „Unirea Florentină şi papalitatea", în *Mitropolia Ardealului*, an. VI (1961), nr. 7-8, p. 409.
[11] Ilie BELEUȚĂ, „Notiță biografică despre Marcu Eugenicu mitropolitul Efesului, apărător al Ortodoxiei", în *Revista Teologică*, Sibiu, 1916, p. 20 – 22.

privitor la purcederea Sfântului Duh, le-a fost interzis de a angaja vreo discuţie. Cât despre celelalte trei, să se ceară împăratului permisiunea de a le trata.

Împăratul nu i-a autorizat să vorbească decât despre Purgatoriu şi Primat. Totuşi, mai târziu, sinodul va aluneca şi se va ocupa numai de purgatoriu. În faţa acestei situaţii şi a ciumei care izbucnise, câţiva greci, împreună cu Marcu Eugenicul voiau să se întoarcă acasă, dar împăratul i-a silit să rămână.

Lucrările s-au reluat la 8 octombrie 1438 în capela papei, din Ferrara. S-au format două comisii pentru discuţii. Comisia greacă era formată din> Marcu Eugenicul, Isidor al Kievului, Theodor Balsamon, Theodor Xantopoulos, George Ghemistos şi Visarion al Niceei, iar comisia latină avea alţi şase membri> cardinalii Iulian Cezarini, Albergati, Andrei de Rhodos, Ioan de Forli, Pierre Pergueri şi Ioan al Sf. Toma. De pe acum poziţia lui Marcu Eugenicul se conturase, fiind socotit de aici înainte drept fruntaşul grecilor, câştigându-şi o consideraţie deosebită din partea sinodalilor. El a respins cu tărie toate argumentele latinilor, arătând adevăratul înţeles al textelor Sfintei Scripturi şi ale Sfinţilor Părinţi, citate de către latini în sprijinul doctrinei lor. El a cerut ca începutul dezbaterilor să fie făcut cu întrebarea dacă este permis să se înscrie un singur cuvânt nou în Simbolul credinţei, întrebare esenţială pe care însă catolicii o socoteau a fi ceva accesoriu.

În şedinţa din 8 octombrie 1438 spiritele se aprind, căci Marcu Eugenicul impută latinilor schisma, datorită şi lui Filioque. Andrei de Rhodos a încrcat să răspundă acuzelor lui Marcu însă fără succes, căci acesta afirma clar, că nu este permis a se face vreun adaos la simbolul sinoadelor, cum au făcut latinii. În şedinţa a 3-a, din 14 octombrie 1438, Marcu şi Andrei de Rhodos se acuzau reciproc. De altfel, discuţiile din luna octombrie au fost o continuă luptă ideologică între Marcu şi Andrei. Marcu a propus, pentru rezolvarea problemei în discuţie, să se citească părerile Sfinţilor Părinţi şi ale Sinoadelor Ecumenice. Dorinţa sa a fost satisfăcută, însă, de-a lungul citirilor, latinii interveneau violent prin Ioan de Raguza şi cardinalul Iulian Cezarini.

Cei doi vorbitori, Marcu al Efesului şi Andrei de Rhodos se acuză din nou de coruperea textelor aduse din Sfinţii Părinţi în şedinţele din 15, 16 şi 25 octombrie şi nu ajung la nici un rezultat. Marcu era ajutat acum şi de Visarion al Niceei care combătea şi el pe Andrei de Rhodos în şedinţele din 1 şi 4 noiembrie. Dar întrucât în şedinţa din 8 noiembrie Andrei de Rhodos era susţinut de Ioan de Forli şi de cardinalul Iulian Cezarini, Marcu al Efesului a intervenit din nou, combătându-i pe cei doi. Astfel, în şedinţa din 11 noiembrie, cardinalul Cezarini a cerut abandonarea citirii şi schimbarea discuţiilor pe un alt teren. Marcu Eugenicul s-a opus cu toată puterea, prin combaterea celor doi cardinali amintiţi.

Discuţiile asupra purcederii Sfântului Duh s-au întrerupt, pentru un timp, fiind reluate abia în şedinţa din 4 decembrie, de către Marcu Eugenicul şi cardinalul Cezarini. Marcu fixase acum şi rolul pe care trebuie să-l aibă sinodul convocat, arătând următoarele : „Domnul nostru Iisus Hristos a poruncit ucenicilor Săi dragostea şi înălţându-se la cer le lăsă pacea Sa, dar Biserica romană a nesocotit dragostea şi a violat pacea. Convocând acest sinod ea şi-a exprimat dorinţa de a reînnoi pacea, însă ea nu poate face aceasta decât părăsindu-şi opinia care a cauzat despărţirea Bisericilor. Prin

urmare, sinodul actual nu va avea succes decât cu condiţia unui acord deplin întru toate cu definiţiile tuturor sinoadelor ecumenice precedente".

Cu toate acestea s-a bătut pasul pe loc, neajungându-se la nici un rezultat, timp de 15 şedinţe, până la 8 decembrie 1438. Citind din Sfinţii Părinţi, Marcu se adresa astfel latinilor : „Voi vedeţi aşadar că supunându-ne poruncii Sfinţilor Părinţi şi hotărârilor sinoadelor ecumenice, noi nu putem recunoaşte adaosul vostru nici ca just, nici ca legitim". În aceeaşi zi de 8 decembrie 1438 Marcu a rostit un discurs la Ferrara cu titlul „*Epilogus adversus Latinos*" (Cuvânt împotriva latinilor), în care expunea din nou credinţa sa şi a celorlalţi ortodocşi. De altfel, asupra dezbaterilor de la Ferrara, arhiepiscopul Efesului a lăsat câteva lucrări în care trata problema purgatoriului.

Dar, la 3 ianuarie 1439, papa muta sinodul la Florenţa, din cauza epidemiei şi a stării sănătăţii celor prezenţi[12]. Deşi voiseră din nou să plece acasă, unii greci împreună cu Marcu Eugenicul, Silvestru Syropoulos şi Gemistos Plethon, care văzuseră inutilitatea discuţiilor, totuşi, împăratul i-a constrâns să rămână la Florenţa. Aici, la 26 februarie 1439 s-au reluat discuţiile cu şedinţa a 17-a, fără a se ajunge la vreun rezultat. Şedinţe sterile, cu acuzări reciproce, atât din partea lui Marcu, cât şi a lui Andrei, se vor ţine lanţ în zilele de 5, 7, 10, 14, 21 şi 24 martie. Singura problemă care s-a discutat a fost aceea a *Purcederii Sfântului Duh,* fără a se ajunge la vreun rezultat[13], deoarece atunci când grecii vroiau să-şi expună tezele asupra Sfântului Duh, susţinând astfel pe Marcu, Andrei de Rhodos îi bruschează întrerupând discuţiile.

Acest mod de a intimida a fost folosit în tot cursul dezbaterilor. În favoarea latinilor, Ioan de Ragusa care-l ajuta pe Andrei de Rhodos, a adus în discuţie textele din Sfântul Atanasie, care se refereau la relaţia dintre Tatăl şi Fiul, pentru a explica purcederea şi de la Fiul. Dar această explicaţie a fost din nou combătută de Marcu în şedinţa a 21-a, din 10 martie, având deplin succes. Pentru a combate textele latine au intervenit acum şi Isidor al Kievului şi Visarion al Niceei, care l-au susţinut pe Marcu, obţinând rezultate favorabile grecilor. Aceasta însemna că dezbaterile au ajuns din nou într-un impas căci nici grecii, nici latinii, nu voiau să lase ceva din doctrina lor. Pentru a ieşi din impas împăratul l-a invitat pe Marcu să expună simplu şi clar doctrina greacă. Marcu a făcut acest lucru în şedinţa din 17 martie şi probabil atunci a pronunţat el cel mai important din discursurile sale dogmatice.

Văzând că nu se ajunge la rezultatul dorit, împăratul şi latinii au schimbat modul de a discuta. S-a format din nou două comisii pentru discuţii, una greacă şi alta latină. Comisia greacă, alcătuită din Grigorie Mammas, Isidor al Kievului, Antonie al Heracleei, Marcu Eugenicul, Dositei de Monembasia, Visarion al Niceei şi Dorotei de Mitilene trebuia să pregătească unirea asupra problemei Sfântului Duh. Această alcătuire a comisiei, dictată de interesele împăratului, denotă noua turnură pe care o vor lua dezbaterile. Între toţi se afla doar un singur opozant important, Marcu Eugenicul, alături de ceilalţi doi antiunionişti> Antonie şi Dositei.

[12] Milan ŞESAN, „Unirea Florentină şi papalitatea ..., p. 407.
[13]***, „Florence", art. în *Dictionnaire de Théologie Catholique*, t. VI, 1, col. 34.

Din partea latinilor s-a format, de asemenea, o comisie. Aceste comisii au lucrat între 30 martie-8 iunie 1439. Autoritatea lui Marcu Eugenicul s-a impus, cu toate că, singur fiind, se afla în minoritate. El a condus totuşi dezbaterile până când împăratul îi va interzice să mai ia cuvântul. Printr-un gest de autoritate, Ioan al VIII-lea a suspendat lui Marcu dreptul de cuvânt şi de vot, ca şi acela de a apare la şedinţe, până în momentul când trebuia să semneze actul unirii. În acelaşi moment, adică în şedinţa din 21 martie 1439, când l-a oprit pe Marcu de a mai apare la şedinţe, împăratul a procedat la fel şi cu arhiepiscopul Heracleei, Antonie, căci împăratul dorea înţelegere şi nu discuţii. În aceste condiţii, lui Ioan de Ragusa, care nu mai putea continua controversa cu Marcu, nu-i mai rămânea altceva de făcut decât să explice declaraţia pe care o avea deja întocmită. De altfel, din 8 iunie s-a adoptat o nouă metodă de lucru, aceea a întrunirilor particulare la împărat şi papă. Delegaţii „bine aleşi" dintre cei mai favorabili unirii, discutau între ei, studiau problemele şi votau. Era o metodă foarte expeditivă, dar care ataca principiile unui sinod, oprind de la vot pe majoritatea participanţilor.

În asemenea condiţii, Marcu a refuzat să mai participe la lucrări, menţinându-şi poziţia antiunionistă în întrunirile particulare cu compatrioţii săi. Ca urmare a noului mod de dezbateri, la 26 iunie a început redactarea tomosului de unire, acordându-se mare atenţie fiecărui cuvânt. Papa a îngăduit unele înlesniri, ceea ce a supărat pe latini. Dar papa le răspunse cu înţeles : „Cu ajutorul lui Dumnezeu, grecii se vor conforma şi în alte privinţe, când va veni vremea". Apoi, la 5 iulie 1439 a avut loc semnarea actului de unire de către 155 de latini şi 33 de greci, unii forţaţi. Neaflând pe actul de unire semnătura lui Marcu Eugenicul, papa a exclamat : „Prin urmare, nu am făcut nimic".

Nădăjduind că-l va putea convinge personal pe neclintitul ierarh sau că-l va putea atrage prin ameninţări, papa a rugat pe împărat să i-l trimită. Marcu s-a prezentat înaintea papei. Acesta, după ce l-a încărcat cu tot felul de imputări în calitatea sa de cap al Bisericii, recunoscut deja de greci, l-a ameninţat că-l va supune pedepselor decretate de sinoadele ecumenice, din cauza împotrivirii la hotărârile lor. Dar Marcu îi răspunse liniştit : „Sinoadele nu osândesc decât pe aceia care se opun Bisericii şi se îndărătnicesc într-o opinie oarecare ce-i este contrară. În ceea ce mă priveşte, eu nu introduc nimic nou în Biserică şi nu apăr nici o eroare, ci păstrez doctrina pe care Biserica a primit-o de la Hristos însuşi, pe care ea a păzit-o cu statornicie şi pe care o păstrează până în timpul de faţă. Însăşi Biserica romană a păzit această învăţătură în conformitate cu cea a Răsăritului până în momentul dezbinării. Această învăţătură, ca şi altădată, a fost totdeauna aprobată de noi cel mai mult adeseori aţi lăudat-o în acest sinod. Şi cine va putea să o critice sau să o condamne ? Dacă eu apăr cu toată tăria această învăţătură şi dacă eu nu vreau să renunţ la ea, cine va îndrăzni să mă condamne ca eretic ? Trebuie ca însăşi dogma pe care o mărturisesc să fie condamnată mai înainte de toate. Dar dogma este recunoscută sfântă şi dreaptă de către toată lumea< pentru ce aş fi eu demn de osândă ?"[14]. şi într-adevăr, faptul că Marcu, cu toată poziţia lui antipapalistă n-a fost excomunicat de papă, denotă justeţea cauzei ierarhului ortodox. De altfel, Marcu îl

[14] Ilie BELEUŢA, „Notiţă biografică despre Marcu Eugenicu mitropolitul Efesului, apărător al Ortodoxiei..." p. 26.

pusese în gardă dinainte pe papă asupra procedurii de lucru a sinodului când, în cuvântarea *„Marci Ephesii Oratio ad Eugenium Papam quartum*", spunea următoarele> "Non in occulto et clanculum et in privatis congressibus, que res vulgus latere posit sed in publico fidei symbolo, in baptismatis confessione, in christiana tessera", adică: „Nu în ascuns şi pe furiş şi în adunări particulare, ca faptele să poată fi ascunse de mulţime, ci în normele creştine, în simbolul public, în mărturisirea botezului"[15].

Principiul acesta sinodal a fost călcat, ca şi altele, aşa că Marcu Eugenicul, Antonie al Heracleei, Dositei de Monembasia şi Sofronie de Anchialos, nu au recunoscut sinodul valid, declarând că nu vor crede niciodată că Fiul ar fi cauza Sfântului Duh şi că acesta ar purcede din Tatăl şi din Fiul ca dintr-un singur principiu. Aceştia, împreună cu Isaia de Stavropoleos, Ioan Eugenicul, fratele lui Marcu, şi Gheorghe, reprezentantul Bisericii Georgiei şi Iberiei, au fugit de la Florenţa.

Documentul unirii a fost scris în greceşte şi în latină de Ambrosie Traversari, cu unele corecturi făcute în textul grec de către Visarion al Niceei şi a fost proclamat public, în mod solemn, la 6 iulie 1439, în timpul serviciului divin din catedrala din Florenţa. Textul actului făcea cunoscut lumii triumful papii, care a reuşit să obţină recunoaşterea sa din partea ortodocşilor.

Aceştia au recunoscut toate cele patru puncte cerute de latini, însă în felul următor : 1. Purcederea Sfântului Duh de la Tatăl şi de la Fiul, fără obligaţia ca „Filioque" să fie introdus în Simbolul credinţei, 2. În privinţa azimilor să se procedeze la fel ca înainte, 3. În privinţa Purgatoriului, s-a admis existenţa acestuia, 4. Papa este recunoscut ca "primul între patriarhi", după cum au hotărât canoanele, "*quemadmodum etiam in gestis ycumenicorum et in sacris Canonibus continetur*"[16]. Trebuie făcută remarca asupra termenilor folosiţi pentru a desemna acest lucru, "*quemadmodum etiam*" corespunzând tezei latine despre primat în sens afirmativ şi nu restrictiv cum este iniţialul "*quemadmodum et*". Prin aceasta, învăluit, latinii şi-au impus toate punctele pe care le voiau ei, lucru sesizat de Marcu Eugenicul şi de ceilalţi susţinători ai săi.

Calificarea sinodului o fac istoricii arătând că prin această unire „se cumpără ajutorul apusean pentru salvarea Constantinopolului".

Marcu Eugenicul, care fugise de la Florenţa la Constantinopol fără a semna actele sinodului, a început aici o luptă neobosită împotriva latinofililor care semnaseră documentul unirii. Din 1 februarie 1440, când a ajuns la Constantinopol, întreaga sa operă este o lungă combatere şi un aprig protest împotriva unirii florentine.

La 15 mai 1440 Marcu a plecat de la Constantinopol pentru a se retrage la Efes. Acolo însă îl aşteptau alte necazuri. Turcii, care stăpâneau acest oraş, pretindeau ca noul ales în treapta de episcop să obţină de la Poartă "firmanul" sau "beratul" în virtutea căruia să-i poată îngădui a-şi exercita drepturile administrative. Cum era şi de aşteptat, aceştia îi cerură şi lui Marcu actul de înscăunare, beratul. Neavându-l, arhiepiscopul era ţinta neplăcerilor de tot felul, ceea ce l-a determinat să ia drumul către muntele Athos, pentru a trăi între călugării din Vatoped. Pe drum însă a fost arestat de către emisarii

[15] Louis Pétit, „Documents Relatifs au Concile de Florence, II. Oeuvres anticonciliaires de Marc D'Ephèse", *Patrologia Orientalis*, XVII, 2, Paris, 1923, p. 340.
[16] HOFFMAN G., „Concilium Florentinum I", în *Orientalia Christiana*, XVI, 3, an. 1929, nr. 57, p. 298 – 300.

imperiali. Reţinut, a fost condamnat la 2 ani de exil în insula Lemmnos (August 1440 - 4 august 1442). La această ultimă dată a fost eliberat, după cum mărturiseşte el însuşi într-o epigramă.

3. Concluzii

Pus în libertate, Marcu s-a întors la Constantinopol unde până la moartea sa, survenită la 23 iunie 1444, s-a opus unirii florentine. Acest fapt este exemplificat prin numeroasele lucrări pe care le-a compus împotriva latinilor, între care : 1. „*Oratio ad Eugenium Papam quartum*" (Cuvânt către Papa Eugeniu IV). 2. „*Testimonia quibus probatur Spiritum Sanctum e solo patre procedere*" (Dovezi prin care se arată că Sfântul Duh numai de la Tatăl purcede). 3. „*Capita Syllogistica adversus Latinos de Spiritus Sancti ex solo Patre processione*" (Capetele silogistice împotriva latinilor despre purcederea Sfântului Duh numai de la Tatăl). 4. „*Dialogus de additione ad Symbolum a Latinis facta*" (Dialog despre adaosul la Simbol, făcut de către latini) şi multe altele. De asemenea, el a avut discuţii publice cu legatul papal Francisc de Condolmeiro, care revenise la Constantinopol pentru a lucra în folosul unirii.

În dorinţa lor de a împăca oarecum pe zeloţii intransigenţi, susţinători ai lui Marcu Eugenicul, unii diplomaţi devotaţi curţii imperiale socotiră că ar putea realiza liniştea clerului prin oferirea scaunului patriarhal lui Marcu, întrucât patriarhul Iosif murise la Florenţa[17]. Arhiepiscopul Efesului a refuzat însă cu demnitate acest loc mai înalt dar care, primit în asemenea împrejurări, nu făcea altceva decât să-l discrediteze în ochii poporului şi ai săi înşişi. Pentru aceasta rămâne neclintit pe poziţiile luate încă dinainte, onorând încrederea pe care i-au arătat-o partizanii săi. Între aceştia se impune Gheorghe Scholarios care, deşi ucenic al lui Marcu, susţinuse unirea cu latinii, fiind pe atunci secretarul împăratului. Marcu însă cunoştea adevăratele sentimente ale acestuia şi de aceea, în urma scrisorilor sale către George, în anul 1443, dascălul şi ucenicul se împacă. Această împăcare dintre cele două mari personalităţi religioase ale Bizanţului s-a petrecut pe patul de moarte al lui Marcu Eugenicul, într-o atmosferă mişcătoare.

Marcu Eugenicul, căpetenia antiunioniştilor din Bizanţ, a murit la 23 iunie 1444, la mănăstirea Mangane, la vârsta de numai 52 ani.

În ziua morţii sale, înconjurat de un grup de episcopi, ieromonahi şi mireni, în atmosfera unei scene cu adevărat dramatice, marele apărător al Ortodoxiei a încredinţat micului grup de credincioşi prezenţi şi îndeosebi lui Gheorghe Scholarios, ultimele sale rânduri, testamentul său moral. Cuvântarea lui Marcu Eugenicul, precum şi răspunsul lui Gheorghe Scholarios ne-au fost transmise din memorie de Theodor Agallianos, care îndeplinea atunci funcţia de ieromnimon. Marcu Eugenicul recomanda ortodocşilor să rupă orice fel de legături cu unioniştii latini, el adresându-se în special lui Gheorghe Scholarios, arătându-l drept cel mai apt să apere dreapta credinţă.

Moartea lui Marcu a adus multă întristare în rândul ortodocşilor.

[17] PAULOVA M., „L'empire bizantin et les Tchèques", în *Byzantinoslavica*, XIV, Prague, 1953, p. 181.

Elogiul funebru i-a fost ţinut de Gheorghe Scholarios, care a prezentat moartea arhiereului drept cea mai mare catrastofă pentru Ortodoxie. De asemenea, el se scuza de unele neplăceri pe care le cauzase lui Marcu.

Vorbind despre activitatea neobosită pe care a desfăşurat-o Marcu Eugenicul în apărarea Ortodoxiei, Scholarios se exprimă astfel la sfârşitul celui de al treilea tratat al său „*Despre purcederea Sfântului Duh*", lucrare scrisă după anul 1446 : „*Marcu Eugenicul a fost singurul care s-a luptat pentru credinţa Părinţilor, singurul care a stăruit într-o dreaptă împotrivire, făcându-se pentru cei căzuţi pricina unei lăudabile schimbări*".

Fratele lui Marcu, Ioan Eugenicul, a ţinut şi el o cuvântare funebră, după care Gheorghe Scholarios a compus o monodie, precum şi un „epitaf" în onoarea defunctului.

Theodor Agallianos compuse şi el o epigramă în onoarea lui Marcu[18]. La puţin timp după moartea sa, Marcu a fost cinstit ca sfânt. Propriul său frate i-a compus o slujbă specială care s-a citit mult timp în familia Eugenicos cinstindu-se astfel memoria celui care a stat neclintit în furia valurilor.

Bibliografie orientativă :

***, „Florence", art. în *Dictionnaire de Théologie Catholique*, t. VI, 1, col. 34 ;
Hans Georg BECK, *Kirche und Theologische Literatur im Byzantinischen Reich*, München, 1959;
HOFFMAN G., „Concilium Florentinum I", în *Orientalia Christiana*, XVI, 3, an. 1929, nr. 57;
Ilie BELEUŢĂ, „Notiţă biografică despre Marcu Eugenicu mitropolitul Efesului, apărător al Ortodoxiei", în *Revista Teologică*, Sibiu, 1916;
Ion DONOIU, *Impărații Bizanțului și monedele lor*, Editura Museion, Bucureşti, 1993 ;
Louis Pétit, „Documents Relatifs au Concile de Florence, II. Oeuvres anticonciliaires de Marc D'Ephèse", *Patrologia Orientalis*, XVII, 2, Paris, 1923 ;
Louis PÉTIT, „Marc Eugenicos", în *Dictionnaire de Théologie Catholique*, IX, 2, Paris, 1927, col. 1968;
Milan ŞESAN, „Unirea Florentină şi papalitatea", în *Mitropolia Ardealului*, an. VI (1961), nr. 7-8;
Silvio Giuseppe MERCATI, „Eugenico Giovani", în *Enciclopedia Italiana*, XIV, Roma, 1949;
V. LAURENT, *Les "Memoires" du grand ecclésiarque de l'Eglise de Constantinople, Silvestre Syropoulos sur le Concile de Florence 1438 - 1439*, Paris, 1971 ;

[18] Louis Pétit, „Marc Eugenicos", în *Dictionnaire de Théologie Catholique*, t. IX, 2, Paris, 1927, col. 1972.